

Bijlage Archeologie en Cultuurhistorie

1 Archeologie en cultuurhistorie

1.1 Beleidskader Archeologie

Nationaal beleid

De Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz, 2007) is een raamwet die regelt hoe Rijk, provincie en gemeente bij ruimtelijke plannen rekening moeten houden met het erfgoed in de bodem. De wet beoogt het archeologische erfgoed te beschermen. Onder archeologisch erfgoed wordt verstaan: alle fysieke overblijfselen, zowel in- als boven de grond, die bijdragen aan het verkrijgen van inzicht in menselijke samenlevingen uit het verleden. Enkele van de uitgangspunten van deze wet zijn:

- archeologische waarden zoveel mogelijk in de bodem bewaren en alleen opgraven als (duurzaam) behoud in de bodem (*in situ*) niet mogelijk is;
- vroeg in het proces van ruimtelijke ordening al rekening houden met archeologie.

Initiatiefnemers van ruimtelijke ontwikkelingen moeten in een vroegtijdige stadium aangeven hoe met eventuele archeologische waarden bij bodemverstorende ingrepen zal worden omgegaan. Dit houdt in een verplichting tot vooronderzoek bij werkzaamheden die de bodem gaan verstoren en eventuele maatregelen om behoudenswaardige archeologische resten te beschermen door deze op te graven of in de bodem te behouden, tenzij deze niet zijn aangetroffen, of niet behoudenswaardig zijn gebleken.

Op 1 juli 2016 is de Monumentenwet 1988 (Mw), die deel uitmaakte van de Wamz, voor een deel opgegaan in de Erfgoedwet (Ew). Een ander deel blijft voorlopig van kracht en wordt later (2022?) opgenomen in de Omgevingswet (Ow).

Gemeentelijk beleid

De gemeente Bernheze heeft op basis van de Wamz in 2011 een gemeentelijk archeologiebeleid vastgesteld (Nota archeologiebeleid gemeente Bernheze). Bijlage 4 van deze nota: de archeologische beleidskaart vormt de ruimtelijke verbeelding voor dit beleid. De waarden en verwachtingen op de beleidskaart zijn voorzien van archeologische beleidscategorieën die aangeven vanaf welke verstoringsoppervlakte en -diepte archeologisch vooronderzoek dient plaats te vinden. Op de Archeologische beleidskaart zijn dit de categorieën 2 t/m 5. Gebieden van archeologische waarde of met een archeologische verwachting zijn als dubbelbestemming waarde archeologie opgenomen in bestemmingsplannen. Deze kunnen een andere cijfer-indicatie hebben. Zo ligt het plangebied Zwarte Molen in een gebied met een hoge archeologische verwachting (categorie 4 op de beleidskaart), waarvoor een ondergrens onderzoekspllicht geldt vanaf 250 m² oppervlakte én 40 cm diepte.

1.2 Beoordeling Archeologie Zwarte Molen

Bij de realisatie van fase 1 van het woningbouwplan Zwarte Molen in 2003 bleek het gebied een bijzonder rijk bodemarchief te herbergen. De archeologische resten (omvang ruim 3 hectare) zijn destijds opgegraven en de onderzoeksresultaten gepubliceerd. In 2012 kwam fase 2 van het woningbouwplan aan bod. Uit een proefsleuvenonderzoek was gebleken dat de archeologische resten zich onverminderd in zuidelijke richting uitstreckte. Ook hier volgde een opgraving met een oppervlakte van 2,5 hectare. Sporen van bewoning vanaf de IJzertijd (800 voor Chr.) tot en met de Volle Middeleeuwen (ca 1250 na Chr.). kwamen daarbij aan het licht. De onderzoeksresultaten zijn in 2016 gepubliceerd.

Bijlage Archeologie en Cultuurhistorie

In de zomer van 2017 is ter voorbereiding van de zuidelijke uitbreiding van de woonwijk, fase 3 opgegraven (ca 4,2 hectare). Ook hierbij zijn weer vele bewoningssporen uit de IJzertijd, de Romeinse tijd, Vroege en Volle Middeleeuwen opgegraven. Het veldonderzoek is eind augustus 2017 afgerond. De analyse en rapportage van de resultaten dienen nog plaats te vinden.

In totaal is thans 10,4 hectare van het plangebied Zwarte Molen onderzocht. Duidelijk is dat de archeologie zich verder naar het zuiden toe doorzet.

Op navolgende luchtfoto is met een rode contour aangegeven welk gebied na onderzoek kan worden vrijgegeven. De dubbelbestemming waarde-archeologie buiten de contour blijft gehandhaafd.

Figuur 1. Nistelrode - Zwarte Molen: archeologisch onderzochte en vrij te geven gebieden 2003-2017 (rode contouren). Stand van zaken oktober 2017. Te verwerken in bestemmingsplan.

Bijlage Archeologie en Cultuurhistorie

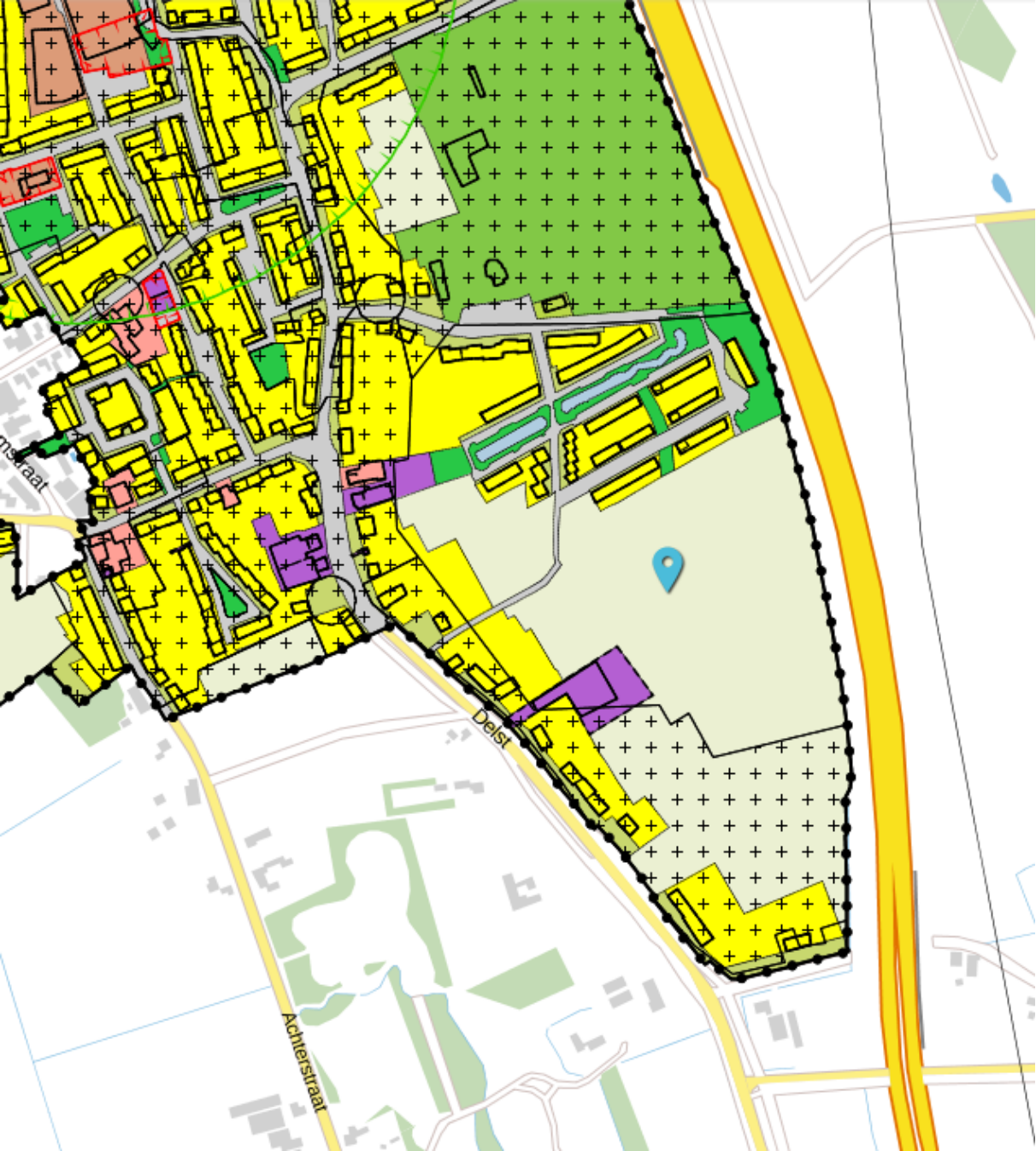

Figuur 2. Nistelrode-Zwarte Molen: Opgravingsresultaten 2003 tot en met juli 2017 (laatste resultaten augustus niet verwerkt)

groen: gebouwen uit de IJzertijd (800 v Chr. - begin jaartelling)

blauw: Romeinse tijd (ca 0 – 250 na Chr.);

oranje: vroege en volle middeleeuwen; ca 700 – 1250 na Chr.)

Figuur 3. Vigerend bestemmingsplan de kotten van Bernheze

Bijlage Archeologie en Cultuurhistorie

2 Cultuurhistorie omgeving Zwarte Molen

Het woningbouwplan Zwarte Molen ligt ten zuidoosten van de historische kern van Nistelrode. Het archeologisch onderzoeksgebied bevindt zich op het akkercomplex van twee gehuchten in het dorpsgebied van Nistelrode, namelijk Delst en Menzel. Dit akkercomplex - Menzelsch Veld geheten - lag, net als dat van de kerk, op een noordwest-zuidoost georiënteerde zandrug die de ruggengraat van Nistelrode vormt. Het plangebied bevindt zich op het meest zuidelijke gedeelte, terwijl de kerk op het noordelijke deel stond (figuur 4 / 8.3).

De belangrijkste infrastructuur volgde het fysisch landschap, van noordwest naar zuidoost. De huidige weg Delst werd in 1832 aangeduid als de Weg van Nistelrode naar Uden, maar een halve eeuw eerder als Udense Baan. (figuur 5 / 8.4) Oostelijk daarvan en deels parallel hieraan lag de Schelleweg, de huidige Eeuwse en het gedeelte van de Zwarte Molenweg dat in het noordelijke verlengde ervan ligt. Nog oostelijker lag de Groene Weg, die mogelijk opgeheven is kort voor de aanleg van de A50. De weg Oud Menzel met het overige deel van de weg Menzel heette de Menselsche Straat. Ten noorden van het plangebied liep de Breede Weg van west naar oost, de huidige van west naar oost lopende Zwarte Molenweg.

Delst en Menzel lagen als langgerekte nederzettingen langs de wegen die nu hun naam dragen. Waar de beide herdgangen (buurtschappen) in elkaar overgingen, is niet helemaal duidelijk. Dat kan op het punt geweest zijn waar de wegen elkaar kruisten, bij het huidige kruispunt Delst - Oud Menzel (op figuur 5 / 8.4 de Menselschestraat), maar zeker is dat niet. Het kadastraal minuutplan suggereert namelijk dat de akkercomplexen van Delst en van Menzel beide een rechthoekige vorm hadden en van elkaar gescheiden werden door de Groeneweg. De akker ten westen van die weg zou in 1832 de naam Delst gedragen hebben, de akker ten oosten ervan Het Menselsch Veld. Daardoor zou de buurtschap langs de weg Oud Menzel en het verlengde ervan aan de overzijde van de A50 nog tot Delst gehoord kunnen hebben (op figuur 4 / 8.3 staat dit gebied weergegeven als Menselsch Veld).

Bron: Hensen, G. & M.P.J. Janssens, 2016: *Dolen door de Zwarte Molen: onbegrensde nederzettingen uit de IJzertijd tot en met de Volle Middeleeuwen, gemeente Bernheze; archeologisch onderzoek: een opgraving*. RAAP-rapport 2794

besluit

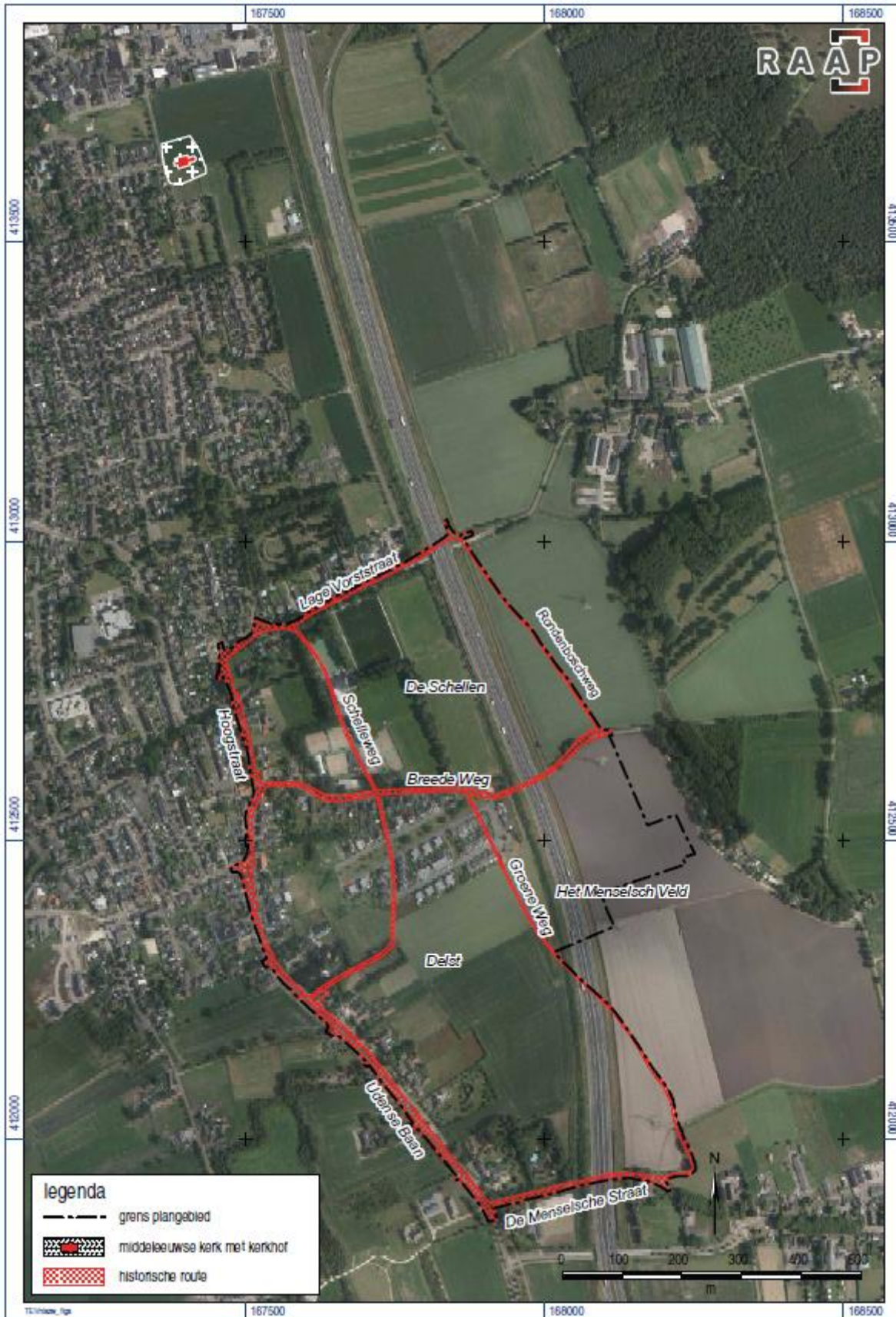
Sinds de aanleg van de A50 omstreeks 2003 is het plangebied en de directe omgeving onderhevig aan verandering. Aan de westzijde is parallel aan de A50 een grote zandwal (geluidswal) aangelegd. Sinds 2003 wordt vanaf de Zwarte Molenweg, in zuidelijke richting, gefaseerd, de nieuwe woonwijk Zwarte Molen gerealiseerd. Voorafgaand aan de bouw vindt vooraf aan iedere fase archeologisch onderzoek plaats, waarna het onderzochte gebied archeologisch kan worden vrijgegeven voor woningbouw. Het onderzoek toont aan dat het akkergebied de relictten van een rijke bewoningsgeschiedenis herbergt die teruggaat tot ca 2000 jaar voor Christus. De laatste bewoning vindt er plaats rond 1250 na Christus. Daarna blijft het tot aan de huidige woningbouwactiviteiten een akkergebied.

Een deel van de historische infrastructuur is inmiddels verdwenen. Het plangebied zelf kent geen (historische) monumentale panden. De historische bebouwing en verkaveling aan de weg Delst blijft vooralsnog ongewijzigd, al worden er oude woningen de laatste jaren vervangen door luxe villa's.

Figuur 4. Uitsnede van de historische topografische kaart omstreeks 1850 (figuur 8.3 RAAP-rapport)

Bijlage Archeologie en Cultuurhistorie

Figuur 5 (figuur 8.4 RAAP-rapport). Projectie op een moderne luchtfoto van historische wegen en routes, samen met enkele veldnamen.

Bijlage Archeologie en Cultuurhistorie

Archeologische beleidskaart Gemeente Bernheze

Beleidscategorie

- 1 Wettelijk beschermd archeologisch monument
- 2 Gebieden van zeer hoge archeologische waarde
- 3 Gebieden van hoge archeologische waarde
- 4 Gebieden met een hoge archeologische verwachting
- 5 Gebieden met een middelhoge archeologische verwachting
- 6 Gebieden met een lage archeologische verwachting
- 7 Gebieden zonder archeologische verwachting of archeologisch vrijgegeven

Historische elementen

- bebouwing
- bedehuis
- kasteel
- molen
- watermolen
- brug
- voorde
- landweer
- zone historisch element
- water circa 1832

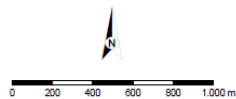
Onderzoeksplicht

- Geen bodemverstorende activiteiten toegestaan, tenzij de minister van OCW hiervoor een vergunning heeft verleend. Bij gemeentelijke monumenten: vergunningaanvraag bij de gemeente.
- Onderzoeksplicht bij een verstoringsdiepte van meer dan 40 cm en een verstoringsoppervlakte van meer dan 100 m².
- Onderzoeksplicht bij een verstoringsdiepte van meer dan 40 cm en een verstoringsoppervlakte van meer dan 250 m².
- Onderzoeksplicht bij een verstoringsdiepte van meer dan 40 cm en een verstoringsoppervlakte van meer dan 250 m².
- Onderzoeksplicht bij een verstoringsdiepte van meer dan 40 cm en een verstoringsoppervlakte van meer dan 2500 m².
- Geen onderzoeksplicht.
- Geen onderzoeksplicht.

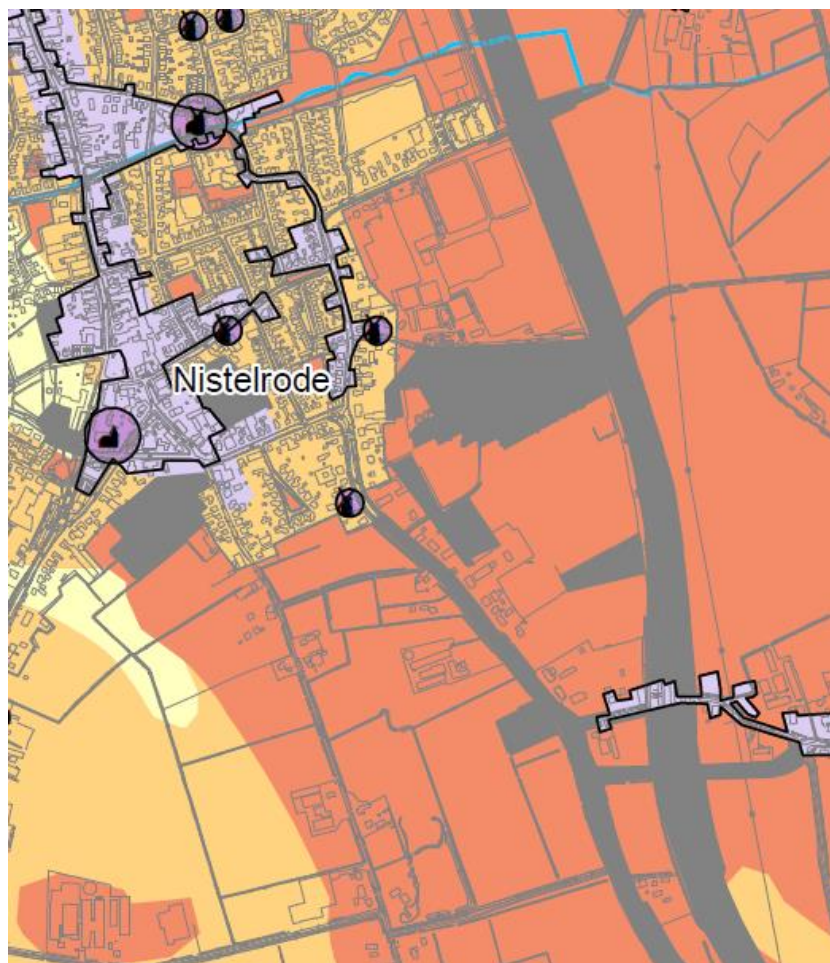
Overig

- gemeentegrens
- topografie (beeldrecht: Topografische Dienst)
- begrenzing bebouwde kom
- water

Versie 2.0 4-4-2011
Project V-09.0195
Opdrachtgever: Gemeente Bernheze

Figuur 5. Legenda en Uitsnede van de archeologische beleidskaart gemeente Bernheze (versie 2 definitief 04-04-2011)

Bijlage Archeologie en Cultuurhistorie

Bestemmingsplanregels waarde Archeologie 2 (hoge verwachting) vigerend bestemmingsplan

Artikel 22 Waarde – Archeologie 2

22.1 Bestemmingsomschrijving

De voor 'Waarde - Archeologie 2' aangewezen gronden zijn mede bestemd voor de bescherming en veiligstelling van gronden van archeologische waarde en gronden met een hoge archeologische verwachtingswaarde.

22.2 Bouwregels

22.2.1 Omgevingsvergunning voor het bouwen

Voor het bouwen overeenkomstig de regels voor de andere op deze gronden voorkomende bestemmingen dient de aanvrager van een omgevingsvergunning voor het bouwen, voor bouwwerken met een oppervlakte groter dan 250 m² en dieper dan 40 centimeter, een rapport te overleggen waarin de archeologische waarden van de gronden die blijkens de aanvraag zullen worden verstoord, naar oordeel van de vergunningverlener in voldoende mate zijn vastgesteld, waarbij advies wordt ingewonnen van een senior-archeoloog over de aard van het uit te voeren onderzoek.

22.2.2 Voorwaarden

Indien uit het in artikel 22.2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor het bouwen zullen of kunnen worden verstoord, kan de vergunningverlener één of meerdere van de volgende voorwaarden verbinden aan de omgevingsvergunning voor het bouwen:

- a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen, waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden;
- b. de verplichting tot het doen van opgravingen;
- c. de verplichting de werken of werkzaamheden die leiden tot de bodemverstoring, te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van archeologische monumentenzorg die voldoet aan door de vergunningverlener bij de vergunning te stellen kwalificaties.

22.2.3 Bouwverbod

Indien uit het in artikel 22.2.1 genoemde rapport blijkt dat de archeologische waarden van de gronden door het verlenen van de omgevingsvergunning voor het bouwen zullen worden verstoord zonder dat het mogelijk is om deze door de in lid 22.2.2 genoemde voorwaarden veilig te stellen, dan wordt de vergunning geweigerd.

22.3 Omgevingsvergunning ten behoeve van het uitvoeren van werken, geen bouwwerken zijnde, en werkzaamheden

22.3.1 verbod

Het is verboden zonder of in afwijking van een omgevingsvergunning op de in artikel 22.1

Bijlage Archeologie en Cultuurhistorie

bedoelde gronden de volgende andere-werken uit te voeren:

- a. het ophogen, egaliseren en ontginnen van gronden;
- b. het bodemverlagen of afgraven van gronden;
- c. het uitvoeren van groundbewerkingen dieper dan 0,40 m vanaf maaiveld;
- d. het aanbrengen van diepwortelende beplantingen;
- e. het aanleggen of verharderen van wegen, rijwielpaden, banen of parkeergelegenheden en het aanbrengen van andere oppervlakteverhardingen;
- f. het aanbrengen van ondergrondse of bovengrondse transport- energie- of telecommunicatieleidingen en de daarmee verband houdende constructies.

22.3.2 Verlening

Een omgevingsvergunning wordt slechts verleend, indien door de werken en/of werkzaamheden, dan wel door de daarvan (direct of indirect) te verwachten gevolgen de archeologische waarden niet onevenredig (kunnen) worden geschaad.

22.3.3 uitzondering omgevingsvergunning

Het in artikel 22.3.1 vervatte verbod is niet van toepassing, indien:

- a. het gaat om onderhouds- en vervangingswerkzaamheden van bestaande bestratingen en beplantingen en werkzaamheden binnen bestaande tracés van kabels en leidingen;
- b. er sprake is van bodemingrepen kleiner dan 250 m² en niet dieper dan 0,4 m vanaf het maaiveld;
- c. op basis van bureauonderzoek, inventariserend of aanvullend archeologisch vooronderzoek is aangetoond dat op de betrokken locatie geen behoudenswaardige archeologische relictten aanwezig zijn;
- d. de werken en werkzaamheden
 - a. reeds in uitvoering zijn op het tijdstip van het van kracht worden van het plan;
 - b. mogen worden uitgevoerd krachtens een reeds verleende vergunning;
- e. de werken en werkzaamheden op aanvullend of definitief archeologisch onderzoek zijn gericht.